

УДК: 17.023.36+378+78.07-027.21

ОСАДЧА Тетяна Всеволодівна –
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри диригентсько-хорової підготовки
Південноукраїнського національного педагогічного
університету імені К. Д. Ушинського
e-mail: dirxor@gmail.com

ВОКАЛЬНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Оновлення напрямків розвитку сучасної системи української освіти зумовлює перебудовні процеси у загальноосвітній школі. У зв'язку з цим актуалізується потреба у підготовці професійних педагогічних кадрів з високим рівнем кваліфікації та культури (загальної, педагогічної, професійної). Реалізація нових освітніх завдань школи та посилення тенденцій гуманізації навчання полягає, в першу чергу, на вчителя. Реалії сьогодення свідчать про те, що саме уроки музики у загальноосвітній школі дають можливість школярам не тільки залучитись до скарбниць світової музичної культури, а й виявити себе в області музичної творчості. Найбільші можливості у вирішенні такого важливого завдання має спів. Тому від рівня вокальної культури майбутніх учителів музики, як важливого компонента у системі їхньої професійної освіти, залежить результативність освітньо-виховного процесу. Однак рівень сформованості вокальної культури майбутніх учителів музики не завжди відповідає сучасним вимогам до вчителя музики загальноосвітньої школи. Недостатній рівень розробленості теоретичного та методичного аспектів означеної проблеми обумовили актуальність теми статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На основі аналізу вітчизняних і зарубіжних наукових джерел можна зробити висновок що питаннями професійної підготовки студентів у вищих музично-педагогічних закладах займалися чимало дослідників. У наукових працях Л. Арчажнікової, Л. Масол, Г. Падалки, О. Рудницької, О. Ростовського, Л. Хлебнікової, О. Щолокової та ін. розкрито різні аспекти підготовки майбутнього вчителя музики у вищих музично-педагогічних закладах – теоретичні положення, методичні рекомендації, перспективи розвитку різних науково-педагогічних шкіл та ін. У контексті нашої статті особливу увагу слід приділити розробкам шляхів формування педагогічної (Н. Волчегурська) та музично-естетичної (Р. Тельчарова) культури майбутніх учителів музики. Це стосується також різних аспектів формування вокальної культури як важливого компонента професійної підготовки майбутнього вчителя музики. У науково-

методичній літературі дослідники розглядають такі складові вокальної культури, як техніка постановки голосу і фізіологія цього процесу (Л. Дмитрієв, Ф. Засідателів, В. Морозова, А. Стахевич та ін.); питання професійної підготовки співаків до виконавської діяльності (Н. Гребенюк, В. Ємельянов, А. Єгоров, В. Морозов та ін.). У центрі уваги вчених знаходиться методика вокальної роботи (Д. Аспелунд, Д. Євтушенко, А. Зданович та ін.); традиції та особливості розвитку української вокальної педагогіки (В. Антонюк, Б. Гнидь, М. Жижкович та ін.); гігієни голосового апарату (А. Єгоров, Ф. Заседателев, Д. Люш та ін.); специфіки процесу підготовки майбутніх викладачів до вокальної роботи (І. Гадалова, О. Маруфенко, А. Менабені, А. Мороз, Ю. Юцевич та ін.).

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні сутності і компонентної структури феномена «вокальна культура майбутнього вчителя музики» у системі вищої професійної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед треба зазначити, що у багатьох дослідженнях зустрічається термін «вокальна культура», однак автори обмежуються застосуванням цієї категорії – не розкривають сутність досліджуваного поняття, різних його складових та специфіки, яка проявляється в єдності педагогічної та виконавської компетенцій.

Поняття «культура» – багатозначне. Аналіз різних визначень феномена «культура» дає можливість зробити наступні висновки. Культура – це: сукупність матеріальних і духовних цінностей; специфічний спосіб людської діяльності; процес творчої самореалізації людини; творча діяльність; результат діяльності людини.

Сукупність спеціальних знань і досвід їхньої реалізації у професійній діяльності становлять професійну культуру. У науковій літературі поняття «професійна культура» визначається як рівень і якість професійної підготовки фахівця [3], як відображення вимог суспільства до культурного рівня людей, зайнятих певною професійною діяльністю, що полягає в підвищенні цієї діяльності до загальних норм виконання того чи іншого виду праці, як важливий показник соціальної зрілості людини [8]. Для майбутнього вчителя музики у процесі професійної підготовки

формування вокальної та педагогічної культури є не тільки професійно, але і особистісно значущим (нааявність у педагога певної програми самовдосконалення, вимог до поведінки, норм взаємин з учнями, батьками, колегами тощо [5]. Професійно-педагогічна культура вчителя музики виступає багатограним поняттям, яке включає в себе загальну культуру особистості, художню, методологічну, музичну, вокальну та ін.

Оскільки урок музики – це урок мистецтва, важливою складовою професійно-педагогічної культури вчителя музики є високий рівень його художньої та музичної культури. Художня культура, будучи частиною духовної культури, сприяє формуванню, перетворенню і професійному становленню особистості. Різні види мистецтва мають гармонійно-функціональний вплив на особистість, несуть в собі виховні, правові, естетичні, пізнавальні та інші функції. Отже, мистецтво в великій мірі може служити фактором гармонізації розвитку особистості. Художня культура охоплює всі галузі художньої діяльності (поетичну, музичну, театральну та ін.).

Підсистемою художньої культури виступає музична культура. Характеристика музичної культури була дана музикознавцями Р. Грубером, В. Цукерманом, А. Сохором, Р. Тельчаровою. Так, Р. Тельчарова виділяє три основні характерні риси категорії «музична культура»: 1) зв'язок музичної культури з практичними цілями людської діяльності, з потребами людей; 2) музична культура як вираження світоглядної цілісності ставлення людини до буття; 3) музична культура як форма людського, культурного буття [7]. Л. Арчажникова зазначає, що «...виконавська діяльність в єдності з педагогічною допомагає вчителю музики виконувати музично-виховні та музично-освітні завдання, пов'язані з уроком музики» [1, с. 84]. Відповідно найважливішою складовою професійно-педагогічної культури вчителя музики виступає виконавський компонент.

Таким чином, виходячи з вищесказаного можна зробити висновок, що формування вокальної культури у майбутніх учителів музики повинно передбачати цілеспрямоване залучення всіх студентів до цінностей культури, глибоке освоєння ними форм і методів спілкування зі спадщиною минулого й сучасності, усвідомлення загальнокультурних цінностей та формування навичок творчої виконавської діяльності.

Проаналізувавши роботи дослідників (В. Живова, А. Малініної, А. Менабені, І. Назаренко, Г. Стулової, П. Чеснокова, Р. Юссона та ін.), можна сказати, що у них

вживається термін «вокальна культура», але автори не розкривають семантику цього поняття у всій цілісності.

Так, Л. Гавриленко вважає, що «вокальна культура – це здатність до втілення художньо-образного змісту вокального твору шляхом використання сукупності вокально-виконавських навичок, які характеризуються точною інтонацією під час передачі голосом вокальної мелодії; точною атакою звуку, м'якою чи твердою відповідно до характеру виконуваного твору; правильним диханням з використанням нижньореберного-діафрагмального; кантиленою, високою співацькою позицією, чіткістю вимови приголосних та виразною артикуляцією; точністю передачі ритмічного малюнка, темпу, врахування під час виконання вказівок автора твору; вільним та природним звукоутворенням відповідно до узгодженої роботи голосового апарату; правильним фразуванням; емоційністю та музикальністю виконання; тембральним забарвленням звуку; відчуттям стилю художньо-виконавського зразка, що виконується. Вокальна культура, на думку автора, має базуватися на найкращих традиціях вітчизняної вокально-педагогічної та світової спадщини, використання якої впливатиме на зростання професійного володіння співацьким голосом» [2, с. 9].

Кожне із цих положень містить у собі множини деталей, що синтезуються, переплітаються між собою і таким чином створюють рівень вокальної культури.

Таким чином, специфікою професійної підготовки майбутнього вчителя музики є те, що, з одного боку, у студента відбувається становлення вокально-виконавської майстерності (співвідносно з еталоном академічного вокального звучання), формуються навички сольного співу та співу в хорі, а також навик вокального показу для дітей (так як учитель музики, за винятком виконання вокальних творів для слухання, повинен у своєму вокальному показі враховувати особливості дитячого голосу і сприйняття дитини). А з іншого боку, для майбутньої професійної діяльності студенту необхідно мати високий рівень педагогічної культури, що виражається в знанні історії, теорії та практики вокальної педагогіки, роботи з дітьми та дорослими.

Так, для здійснення професійно-педагогічної діяльності вчителю музики важливо вміти керувати своїм голосом у вокальній діяльності, а також знати методи, прийоми роботи з дитячим голосом і застосовувати їх в залежності від ситуації. Все вищесказане дозволяє нам говорити про синтез вокально-виконавської та педагогічної складових в діяльності вчителя музики і

підійти до розуміння вокальної культури вчителя музики як до багатоаспектного, інтегративного явища.

У контексті такого розуміння «вокальної культури» представляємо поняття «вокальної культури майбутніх учителів музики» як вдосконалення, накопичення вокалістом знань, умінь, навичок, власних властивостей, якостей, можливостей, здібностей у процесі професійної підготовки, необхідних для успішної майбутньої педагогічної та виконавської діяльності.

З огляду на специфіку діяльності вчителя музики, спираючись на аналіз наукової літератури, ми виділили такі взаємообумовлені компоненти вокальної культури вчителя музики, а саме: мотиваційно-ціннісний, художньо-когнітивний, рефлексивно-інтерпретаційний.

Мотиваційно-ціннісний компонент заснований на ціннісному відношенні майбутнього вчителя музики до ідеалу співочого звуку і вокально-педагогічним цінностям, створеним людством, а також спрямований на актуалізацію мотивації до оволодіння вокальною культурою студентів і створення уявлення про ідеальний образ співака. Мотив навчально-пізнавальної діяльності – це прагнення майбутнього вчителя музики досягти розвитку вокального голосу до професійного рівня, в основі якого лежать глибокі, міцні і різноманітні загальнонаукові та професійні знання, вміння і навички. Для активної участі студентів в навчально-пізнавальній діяльності необхідно, щоб мета і зміст процесу вокальної підготовки, перш за все формування вокальної культури, не тільки були внутрішньо прийняті ними, але і придбали для них особистісний сенс, викликали позитивні переживання, інтерес, внутрішнє спонукання і прагнення до ефективних дій.

Розкриваючи указаний компонент, слід враховувати залежність ефективності навчального процесу (професійної підготовки) від впливу різних груп мотивів, таких як: мотиви, пов'язані з цілями з формування вокальної культури, змістом і результатами професійної діяльності майбутнього вчителя музики; мотиви розвитку і самореалізації, що характеризуються прагненням студента до творчого вдосконалення в майбутній професійній діяльності; мотиви, спрямовані на стимуляцію взаємодії з суб'єктами творчого процесу, підвищення загально-професійного (вокально-виконавського) рівня спеціаліста.

Створення системи стійких позитивних мотивів сприяє кращому засвоєнню знань, удосконаленню умінь, навичок, важливих для майбутньої професійної діяльності вчителя музики, служить засобом запобігання

професійної деформації. Наявності у майбутнього вчителя музики ціннісних орієнтирів у вокальному мистецтві буде сприяти стійкій мотивації щодо формування його вокальної культури. Даний компонент включає в себе інтерес до різних видів вокальної діяльності, здатність виносити ціннісно-оціночні судження, наявність розуміння цінності вокального мистецтва та прагнення досягнення професійної майстерності.

Художньо-когнітивний компонент визначає готовність до використання вокальної культури на практиці з позиції сформованих загально і специфічно-професійних знань. На думку А. Здановича, отримання знань здійснюється за рахунок активності процесів мислення та пам'яті; реалізація цього процесу залежить від інтересу студента до самих знань, а також від їхнього обсягу та якості [4].

Професійно-специфічні знання з вокального мистецтва – це знання про розвиток і функціонування голосового апарату, особливості створення та розкриття художнього образу вокального твору, про специфіку формування вокально-технічних навичок учителя музики щодо реалізації професійної діяльності. Зокрема, про класифікацію голосів і їхні діапазони; гігієну голосу і профілактику захворювань голосового апарату; різновиди жанрів вокальної музики, історію та становлення вокального мистецтва; теорію та методику вокальної підготовки; основи музичної грамоти, сольфеджіо; засоби виразності виконання вокального твору – соло в супроводі інструмента (фортепіано), соло без супроводу (а capella) і в супроводі фонограми (-), дуєт, тріо, квартет, ансамбль як в супроводі, так і а capella.

Цей компонент містить систему знань, навичок і умінь, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток здібностей студентів, формування загального світогляду, підготовку до професійної діяльності, загальнокультурний рівень, набуття досвіду суспільного життя. У загальному розумінні досвід визначає культуру людини, в професійному – її підготовленість. Розвиненість цього компонента визначається рівнем сформованості загально і специфічно-професійних (вокальних) знань, які необхідні для ефективного використання майбутнім учителем музики вокальної культури.

Художньо-когнітивний компонент включає в себе сформовану систему знань: понятійно-категоріального апарату вокальної педагогіки; про вокальні школи і історію вокальної педагогіки; про акустику і фізіологію співочого процесу; про різні методи і прийоми роботи з дитячим і дорослим голосом, передбачає розвиненість художньо-

естетичного кругозору, широку ерудованість у музично-освітній галузі. А також включає в себе комплекс професійних умінь і навичок, що дозволяють вчителю музики пристосовувати голос до різних видів вокальної діяльності, в яких він бере участь у своїй професійній роботі, а також здатність оперувати вокально-педагогічними концепціями, усвідомлюючи їхні подібності, відмінності та можливість використання у власній виконавській і педагогічній діяльності.

Рефлексивно-інтерпретаційний компонент виражає здатність до самостійного втілення художньо-образного змісту вокальних творів, емоційно-чуттєве уявне спілкування з мистецтвом, як до засобу збагачення свого внутрішнього світу та практично реалізується у процесі музично-виконавської, зокрема колективно-творчої, концертно-виконавської діяльності, з художнім твором і слухачською аудиторією. Означений компонент спрямований на розкриття змісту художнього образу вокального твору і є домінуючим елементом формування вокальної культури майбутнього вчителя музики. Виконання вокального твору спонукає студента до застосування певних емоцій під час розкриття художнього образу. Передача емоційного стану і почуттів вокального твору студентами безпосередньо позначаються на ефективності процесу власного виконання.

Отже, рефлексивно-інтерпретаційний компонент слід розглядати як уміння зчитувати і передавати «художньо-естетичну інформацію» вокального твору. По-перше, це художня інтерпретація, відповідність творчому задуму композитора, проникнення у почуття і емоції, закладені авторами твору (композитором, поетом). По-друге, індивідуальне виконавське тлумачення авторського задуму (власні, ситуативні почуття і емоції вокаліста, що виникають при виконанні конкретного твору). Саме співвідношення авторської інтерпретації (як провідної) та виконавської є основою досягнення художності звучання. По-третє – почуття і емоції, які передає виконавець слухачам.

Охарактеризовані структурні компоненти є основою вокально-педагогічної діяльності вчителя музики і в міру їхнього розвитку і поглиблення в процесі професійної вузівської підготовки сприяють підвищенню рівня вокальної культури студентів.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Спираючись на думку про призначення мистецтва у загальнокультурному розвитку, ми погоджуємось з тим, що воно передає і програмує особистісне емоційне ставлення до світу. У мистецтві кожна людина

для себе відкриває новий зміст. Спроможність сприйняття перспективи безмежного розкриття ідей мистецьких образів відноситься до художньої культури особистості, а ставлення до мистецтва – сутнісною характеристикою самої особистості, свідомством рівня, на якому вона перебуває. Отже, виокремлення вокальної культури, як одного з важливіших компонентів професійної культури вчителя музики, зумовлене специфікою його вокально-педагогічної діяльності, яка спрямована на формування творчої особистості та у майбутньому – збагачення культури суспільства.

Аналіз наукових джерел з питання визначення поняття вокальна культура дозволив зробити висновок, що кожна вокально-педагогічна школа це системне явище, яке включає синтез знань про сутність, закономірності та методи формування його, вокальної культури, вокального голосу. На підставі здобутків вітчизняних і зарубіжних педагогів, визначено методичні та загальнопедагогічні положення різних вокально-педагогічних шкіл. Традиції вокальної педагогіки спираються на методи формування виконавської культури співаків, які перевірено багатовіковими надбаннями в історико-культурному розвитку національних рис народу й утверджених через стилістичні особливості й напрями епохи.

З'ясовано, що поняття «вокальна культура» підпорядковано визначенню понять «культура», «професійна культура», «педагогічна культура», «художня культура», «музична культура». Серед визначень слід звернути увагу на розумінні культури, як міри реалізації творчого потенціалу особистості, як транслятора накопичених історією духовних цінностей. Саме вокальна культура тим духовно-практичним надбанням, що забезпечує усвідомлення та використання кращих традицій вітчизняної та світової вокальної школи, впливає на зростання здатності майбутніх учителів музики до професійного володіння власним співацьким голосом та уміння вокального навчання учнів. Таким чином, вокальна культура майбутніх учителів музики – це інтегративна якість особистості, яка включає ціннісне ставлення до спадщини людства в області різних видів вокальної діяльності, компетентність у сфері вокальної педагогіки, рівень власної вокально-виконавської майстерності, а також творчої активності у вокально – педагогічній діяльності. Також у статті розроблено структуру вокальної культури майбутніх учителів музики, яка полягає у взаємозв'язку мотиваційно-ціннісного, художньо-когнітивного та рефлексивно-інтерпретаційного компонентів.

Формування вокальної культури майбутніх учителів музики повинно передбачати цілеспрямоване залучення всіх студентів до культурних цінностей глибоке освоєння ними спадщини минулого й новації сучасності, усвідомлення загальнокультурних цінностей, формування навичок творчої, а саме – виконавської діяльності. У вищій школі студенти мають навчитися орієнтуватися у сучасному культурному просторі, постійно змінному інформаційному полі; емоційно відчувати довершені твори музичного, зокрема вокального мистецтва.

Подальшого дослідження вимагає комплексне вивчення вокальної культури в підготовці майбутніх учителів музики на всіх етапах навчання в педагогічних коледжах, училищах і університетах.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Арчажникова Л. Г. Профессия – учитель музыки: [учеб. пособие] / Л. Г. Арчажникова. – М.: Просвещение, 1984. – 111 с.
2. Гавриленко Л. М. Методика формування основ вокальної культури молодших школярів у школах мистецтв: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (музика)» / Лариса Миколаївна Гавриленко. – Київ, 2010. – 20 с.
3. Днепров С. А. Педагогическое сознание: теории и технологии формирования у будущих учителей: монография / С. А. Днепров. – Екатеринбург: Уникум, 1998. – 298 с.
4. Зданович А. П. Некоторые вопросы вокальной методики / А. П. Зданович. – М.: Музыка, 1965. – 148 с.
5. Рудницька О. П. Музыка і культура особистості: проблема сучасної педагогічної освіти: [навчальний посібник] / Оксана Петрівна Рудницька. – Київ: ІЗМН, 1998. – 248 с.
6. Стахевич О. Основи вокальної педагогіки. Курс лекцій: навч. посіб. для студентів диригентсько-хорових факультетів музичних і педагогічних вузів / О. Стахевич. – Х.: ХДАК, 2002. – 92 с.
7. Тельчарова Р. А. Музыка и культура (личный подход) / Р. А. Тельчарова. – М.: Знание, 1986. – 64 с.
8. Хоруженко К. Культурология. Энциклопедический словарь / К. Хоруженко. – Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс», 1997. – 402 с.
9. Юцевич Ю. Є. Теорія і методика формування та розвитку співацького голосу: [навч.-метод. посібник для викладачів студентів мистецьких навчальних закладів, учителів шкіл

різного типу] / Ю. Є. Юцевич. – К.: ІЗМН, 1998. – 160 с.

REFERENCES

1. Archazhnikova, L. G. (1984). *Professiya – uchitel' muzyki*. [Profession – teacher of music]. Moscow.
2. Gavrilenko, L. M. (2010). *Metodyka formuvannya osnov vokal'noyi kul'tury molodshykh shkolyariv u shkolakh mystetstv*. [Method of forming bases of vocal culture of junior pupils in art schools]. Kyiv.
3. Dneprov, S. A. (1998). *Pedagogicheskoye soznaniye: teorii i tekhnologii formirovaniya u budushchikh uchiteley*. [Pedagogical Consciousness: Theories and Technologies of the Formation of Future Teachers]. Yekaterinburg.
4. Zdanovich, A. P. (1965). *Nekotoryye voprosy vokal'noy metodiki*. [Some questions of the vocal technique]. Moscow.
5. Rudnitskaya, O. P. (1998). *Muzyka i kul'tura osobystosti: problema suchasnoyi pedahohichnoyi osvity*. [Music and culture of personality: the problem of modern pedagogical education]. Kyiv.
6. Stahevich, O. (2002). *Osnovy vokal'noyi pedahohiky*. [Fundamentals of vocal pedagogy. Course of lectures: tutor. manual for students of conducting-choral faculties of musical and pedagogical high schools]. Kharkiv.
7. Telcharova, R. A. (1986). *Muzyka i kul'tura (lichnostnyy podkhod)*. [Music and culture (personality approach)]. Moscow.
8. Khoruzhenko, K. (1997). *Kul'turologiya. Entsiklopedicheskiy slovar'*. [Culturology. Encyclopaedic Dictionary]. Rostov-on-Don.
9. Yutzevich, Y. S. (1998). *Teoriya i metodyka formuvannya ta rozvytku spivats'koho holosu*. [Theory and methodology of formation and development of the singer's voice: teaching method. A guide for teachers of students of artistic educational institutions, teachers of schools of different types]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ОСАДЧА Тетяна Всеволодівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри диригентсько-хорової підготовки Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.

Наукові інтереси: формування фахових якостей майбутнього вчителя музики.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

OSADCHA Tatyana Vsevolodovna – Ph.D., Associate Professor, Head of Choral Conducting and Preparing the University by K. D. Ushynsky.

Circle of scientific interests: professional formation qualities of future music teacher.

Дата надходження рукопису 12. 04. 2018 р.
Рецензент – д.п.н. професор В. Ф. Черкасов.